

**Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка**

Романів Тамара Богданівна

УДК 94(477. 86):929 Терлецький ”18”

**Остап Терлецький у суспільно – політичному житті Галичини
останньої третини ХІХ століття**

Спеціальність 07. 00. 01 – історія України

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук**

Львів – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі новітньої історії України імені Михайла Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Сухий Олексій Миколайович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, завідувач
кафедри новітньої історії України
імені Михайла Грушевського.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Райківський Ігор Ярославович,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»,
завідувач кафедри історії України і методики
викладання історії;

кандидат історичних наук, доцент
Місько Володимир Володимирович,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
декан історичного факультету.

Захист відбудеться 28 вересня 2021 р. о 14.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.12 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, ауд. 330.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005, Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розісланий 27 серпня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
професор

Шуст Р. М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Здобуття Україною незалежності відкрило широкі можливості розвитку національної історичної науки, дало змогу дослідження життєвого шляху, діяльності та творчої спадщини визначних діячів. Праці, присвячені біографічній традиції відомих українців відносяться до нового напрямку історичної науки – просопографії і відіграють нині все більш значиму роль, оскільки в роки панування тоталітарної системи їх діяльність у більшості замовчувалась або фальшувалась.

Особливе місце серед діячів західноукраїнського національно – політичного руху належить Остапу Терлецькому (1850 - 1902), активному учаснику молодіжного руху в Галичині, голові віденської студентської «Січі» (1874 р.), організатору перших соціалістичних видань, одному із засновників Русько-Української радикальної партії, адвокату. Публіцистичні та наукові видання О.Терлецького були співзвучні з європейським демократичним рухом останньої третини ХІХ ст., а значний вплив на їх автора мали Іван Франко, Михайло Павлик, Михайло Драгоманов, Володимир Навроцький та ін.

Громадсько-політична діяльність О.Терлецького була пов'язана з найважливішими подіями в історії західноукраїнських земель останньої третини ХІХ ст., переходом від національно – культурницьких програм до розбудови національно – політичних партій та організацій. Політичні пріоритети О. Терлецького кристалізувалися в умовах протистояння у галицькому суспільстві народовської та русофільської груп та появи нової демократичної течії, яка виявилася у поширенні соціалістичних європейських ідей, діяльності радикалів та формуванні демократичної ідеології.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідницьких тем кафедри новітньої історії України імені Михайла Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка: «Громадсько-політична та професійна діяльність української інтелігенції в ХІХ – ХХ століттях» (номер державної реєстрації 0112 U 004043) і «Суспільно – політичні та національно – етнічні процеси на західноукраїнських землях (остання третина ХVІІІ - ХХ ст.)» (реєстраційний номер 0115 U 003557).

Мета роботи – дослідити діяльність О. Терлецького відповідно до найважливіших етапів його політичної праці та наукової і публіцистичної роботи, визначити його місце в процесі українського національно-культурного розвитку в Австро-Угорщині в останній

третині XIX ст.

Для реалізації мети поставлено **завдання**:

- простежити процес формування суспільно - політичних поглядів О.Терлецького на тлі соціально - економічного та політичного розвитку галицьких земель останньої третини XIX ст.;
- висвітлити діяльність О.Терлецького у роки навчання у Станіславівській гімназії та Львівському й Віденському університетах;
- дослідити зміст роботи О.Терлецького як ініціатора створення народовських молодіжних організацій;
- охарактеризувати працю О.Терлецького як голови віденської студентської організації «Січ»;
- проаналізувати вплив М.Драгоманова, а також І.Франка, М.Павлика, В.Навроцького на формування суспільно - політичних поглядів О.Терлецького;
- розкрити роботу О.Терлецького як видавця перших соціалістичних видань українською мовою (т.зв. «метеликів»);
- охарактеризувати наукові та науково - публіцистичні праці О.Терлецького та визначити їх ідейно - концептуальні засади;
- розкрити зміст суспільно – політичної діяльності О.Терлецького в 1890-х рр., партійну роботу в РУРП, характер відносин з галицькими українськими політиками;
- висвітлити правничу теоретичну та практичну діяльність О.Терлецького.

Об'єктом дослідження є суспільно - політична, громадська, науково - публіцистична, видавнича та правнича діяльність О.Терлецького.

Предмет дослідження – установи, товариства, політичні партії з якими була пов'язана діяльність О.Терлецького; його видавнича праця та наукова і публіцистична спадщина; правнича діяльність.

Хронологічні рамки дисертації охоплюють останню третину XIX ст. – до початку XX ст., тобто роки, на які припадає життя та громадсько-політична діяльність О.Терлецького (1850 – 1902).

Географічні рамки дисертаційного дослідження це територія Галичини (у період перебування краю у складі Австрії (Австро – Угорщини; сучасні Івано-Франківська, Львівська, центральна та південна частина Тернопільської обл.), а також міста – Відень, Прага, Краків та ін.

Наукова новизна дисертаційної роботи.

Уперше в українській історіографії:

- комплексно проаналізовано формування світогляду та

становлення громадянської позиції О.Терлецького в умовах Австро-Угорщини, конституційний лад якої відносно сприяв розвитку українського національно – культурного та політичного руху;

- досліджено трансформацію суспільних поглядів О.Терлецького у період навчання в Станіславівській гімназії, Львівському та Віденському університетах, в студентському товаристві «Січ» у Відні, в народовських молодіжних організаціях;

- охарактеризовано видавничу діяльність О.Терлецького та вплив на неї М.Драгоманова, С.Подолінського; науково – публіцистичну творчість політика та зв'язок з І.Франком, М.Павликом, В.Навроцьким.

Удосконалено:

- в 1890 - х рр. О.Терлецький виступив одним із засновників РУРП, створюючи концептуальні засади її програми та визначаючи перспективи її діяльності;

- науково-публіцистична творчість О.Терлецького охоплювала назагал дві визначальні проблеми: економічну і політичну; його національно-культурні вимоги визначались роботою «Літературні стремління галицьких русинів від рр. 1772-1872».

Набули подальшого розвитку:

- проблеми внеску О.Терлецького в роботу національно-культурних товариств, партійних структур Галичини в яких він працював; у формування національної свідомості українців та їх громадської активності в останній третині XIX ст.;

- висвітлено видавничу діяльність О.Терлецького (видання перших соціалістичних видань - т. зв. «метеликів»); книговидавничу співпрацю з І.Франком, М.Павликом, та ін.; поширення видань у Галичині та Наддніпрянській Україні;

- представлено правничі концепти автора та показано його практичну адвокатську діяльність.

Методологічну основу дисертації складають принципи об'єктивності, системності, всебічності у підході до висвітлення подій останньої третини XIX ст. в Галичині на основі комплексного вивчення джерел. У роботі застосовано принципи історизму, наукового та об'єктивного підходу за висвітлення теми у поєднанні з науково-історичними методами дослідження. При вирішенні поставлених завдань використано загальнонаукові (систематизації, типологізації, ретроспекції) та спеціально-історичні (проблемно-хронологічний, історично-порівняльний, критично-аналітичний, біографічний та ін.) методи.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що

нагромаджений у ній фактичний та теоретичний матеріал, зроблені висновки дослідження можуть бути використані для підготовки узагальнюючих праць з історії України, історії Австрії, історії політичної та правової думки, політології та енциклопедичних видань. Практичне застосування матеріали дослідження можуть мати при розробці загальних і спеціальних курсів з новітньої історії України та народознавства, в історико-краєзнавчій роботі.

Апробація результатів дослідження. Наукова апробація результатів дослідження здійснювалася у формі доповідей на наукових конференціях, обговореннях на кафедрі новітньої історії України імені Михайла Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка.

Проблеми, що їх порушено в дисертації відображені в доповідях та виступах на наукових конференціях, зокрема: Міжнародному науковому конгресі «Іван Франко: дух, наука, думка, воля» (до 150-річчя від дня народження) (Львів, 2006); The Third International Conference on History and Political Sciences 23th August, 2014 / « East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, Vienna, (Austria.-Vienna, 2014); п'ятій Всеукраїнській науковій конференції «Інтелігенція і влада». (м.Одеса, 24-25 грудня 2009 р.); шостій Всеукраїнській науковій конференції «Інтелігенція і влада». (м.Одеса, 20-23 травня 2014 р.)

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 13 публікаціях із них 8 статей у наукових фахових виданнях (одна стаття у закордонному науковому збірнику).

Структура дисертації побудована за проблемно-хронологічним принципом і складається із вступу, основної частини (чотири розділи), висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків. Обсяг рукопису – 221 с. (основний текст – 182 с.), список використаних джерел нараховує 383 позиції.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дисертаційного дослідження, аргументовано її актуальність, визначено мету, завдання роботи, об'єкт, предмет, хронологічні й територіальні межі, окреслено методи дослідження, визначено наукову новизну, теоретичне та практичне значення, подано інформацію про апробацію основних результатів праці та впровадження результатів дослідження.

У **першому розділі «Історіографія, джерельна база та методологія дослідження»** проведено аналіз наукової літератури з

даної проблематики, представлено та висвітлено джерельні матеріали, які стали базовими для написання роботи, подано методологію дослідження.

Підрозділ 1.1. Історіографія. Перші оцінки громадської та науково-публіцистичної діяльності О.Терлецького були здійснені його сучасником Іваном Франком. У газеті «Громадський друг» та журналі «Жите і слово». І.Франко опублікував рецензії на брошури О.Терлецького, його працю «Галицько - Руське письменство 1848 - 1865рр. на тлі тогочасних суспільно-політичних змагань галицько-руської інтелігенції». Особливе місце займають оцінки І.Франком роботи О.Терлецького «Літературні стремління галицьких русинів від 1772 до 1872 рр.». У роботі «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.» І. Франком були проаналізовані соціалістичні брошури О.Терлецького, згодом й інші його видання підготовлені для інтелігенції Наддніпрянщини.

Діяльність О.Терлецького як видавця і редактора знайшли своє висвітлення у «ювілейній сільветці» Михайла Павлика; оцінки окремих літературно-критичних творів О.Терлецького дав етнограф Володимир Гнатюк; першу бібліографію творів О.Терлецького здійснив вже у 1895р. Іван Левицький.

Оцінки суспільно-політичної та науково-публіцистичної діяльності О.Терлецького знаходимо в некрологах (підготовлені В.Гнатюком, Я.Окуневським); посмертних публікаціях про О.Терлецького (у 1903р. М.Павлик здійснив публікацію про стосунки О.Терлецького з І.Франком, М.Драгомановим, І.Мандичевським, Лесею Українкою, Н.Кобринською та ін.); творчі взаємини О.Терлецького з Юрієм Федьковичем розкриті в опублікованих матеріалах Осипа - Юрія Гординського; діяльність О.Терлецького у віденському товаристві «Січ» відображена в праці Зенона Кузелі. Окремі згадки про О.Терлецького знаходимо в публікаціях галицьких політиків першої третини ХХ ст.

У 20-х – 30-х рр. ХХ ст. в УСРР О.Терлецький згадувався радянськими дослідниками в основному у зв'язку із соціалістичним процесом 1878 р. над І.Франком і товаришами. У Західній Україні про нього писали М.Шаповал, М.Мочульський, Д.Лукинович, М.Стахів, К.Студинський та ін..

Радянська історіографія 50-х – 60-х рр. ХХ ст. розглядала діяльність О.Терлецького в догоду ідеологічним доктринам, акцентуючи увагу на його «соціалізмі». О.Терлецького також згадували в роботах, присвячених І.Франкові, М.Павликові, Ю.Федьковичу (А.Бригінець, І.Денисюк, М.Нечиталюк, О.Мороз та ін.).

У 80-х рр. ХХ ст. зацікавлення до постаті О.Терлецького під літературознавчим ухилом виявив С.Кіраль. У цей же період з'явилися численні бібліографічні довідки, де була представлена постать О.Терлецького.

В сучасній українській історіографії О.Терлецький фрагментарно представлений у роботах Я.Дашкевича, М.Кугутяка, Я.Грицака, І.Андрухів, П.Арсенича, О.Сухого, І.Райківського, Н.Шип та ін. Особливо цінними є роботи, де подано оцінки суспільно-політичних процесів останньої третини ХІХ ст., ролі О.Терлецького в громадському, видавничому та літературному житті.

Громадсько-політична діяльність О.Терлецького знайшла оцінку і в сучасній зарубіжній історіографії (Електронна бібліотека Diasporiana). Загально-теоретичні оцінки суспільних змін в Галичині кінця ХІХ ст. – початку ХХ ст. знаходимо в польських авторів В.Найдус, Ю.Бушко, З.Фрас, М.Сліва та ін.

Аналіз історіографії засвідчує, що тема обраного дослідження вивчалася лише епізодично, а це обумовлює необхідність її детального вивчення.

Підрозділ 1.2. Джерельна база. Джерельною базою для написання роботи стали перш за все неопубліковані архівні документи. Це матеріали Державного архіву Івано-Франківської області, які ілюструють дитячі і юнацькі роки О.Терлецького в часи його перебування на Станіславщині (ф. 631 – метрична книга с.Назірної про його народження; ф. 292 – свідоцтва успішності Першої вищої гімназії м. Станіславів).

Із Державного архіву Львівської області почерпнуто матеріали ф. 26 «Львівський університет» – про навчання О.Терлецького на юридичному та філософському факультеті; про звільнення від військової служби; про закінчення філософського факультету.

Матеріали Центрального державного історичного архіву України у Львові характеризують громадсько-політичну та видавничу діяльність О.Терлецького. В основному це листи: ф. 152, лист В. Навроцького до М.Й. Бучинського з відомостями про поїздку О.Терлецького на археологічний з'їзд у Київ, 1874 р.; ф. 663, лист М.Й. Бучинського до секретаря редакції журналу «Вперед» О.М. Смирнова у Лондон з рекомендацією О.Терлецького як розповсюджувача журналу серед молоді, 1874 – 1875рр.; ф. 152, протокол проведення поліцією обшуку в бібліотеці Віденського університету, де працював О.Терлецький, 1877 р. В цьому ж ф. 152 містяться документи про обшук поліцією на квартирі О.Терлецького у Відні, 1877 р. та протоколи судового допиту

1877р.; про друкування соціалістичних брошур у друкарні Я.Ковачева у Відні, 1877р.; про арешт О.Терлецького, 1877р.; протоколи щодо особи О.Терлецького у Львівському крайовому карному суді. Окремі документи ЦДІА України у Львові висвітлюють поведінку О.Терлецького під час судових засідань та відбування ув'язнення, а також притягнення О.Терлецького як свідка в інших політичних процесах.

Значні документальні матеріали, щодо біографічних даних про О.Терлецького містяться у Відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В.Стефаника. Це статут Станіславівської учнівської громади, список її членів (О.Терлецький був писарем громади, 1865р., ф. 17); рукописна газета «Зірка», орган учнівської громади у м. Станіславові, редагована О.Терлецьким, 1865 – 1867рр., ф. 205); фотографія О.Терлецького і ін.

У Відділі рукописів ЛННБ України ім. В.Стефаника зберігається листування О.Терлецького з М.Й.Бучинським, В.М.Навроцьким, Л.Г.Заклинським, професором Львівського університету С.Дністрянським та ін. (ф. 17; ф. 3; ф. 25). Зазначаємо, що епістолярна спадщина, представлена у фондах ЛННБ ім. В. Стефаника є достатньо презентабельною. В цьому ж відділі є особистий фонд О.Терлецького (ф. 205). Тут представлені тексти промов на загальних зборах студентського товариства «Січ» у Відні за 1870-і рр.; окремі матеріали, що стали основою статей «Галицько-руський нарід і галицько-руські народовці», «Спомини з Київської подорожи», «Читателі дивуватися може будуть...» – перша редакція праці «Літературні стремління галицьких русинів...», «Українське село в драмах Карпенка-Карого» та ін.

Важливі матеріали для вивчення наукової і громадсько-політичної діяльності О.Терлецького представлені у Відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України: листування О.Терлецького з громадськими і науковими діячами – І.Франком, В.Навроцьким, Ю.Федьковичем, Я.Окуневським, І.Белесом; німецькомовні листи до Р.Реслера, листи до редакції журналу «Світ», газети «Діло»; документи віденської прокуратури про конфіскацію надрукованої О.Терлецьким брошури Ф.Волховського «Правдиве слово хлібороба до своїх земляків» та ін.

У дисертаційній праці використано документи Архіву Віденського університету (Archiv der universität Wien): особові картки студента О.Терлецького; в «Огляді академічних установ, професорів, приват доцентів, вчителів, посадових осіб та ін. Віденського університету»

за 1872 – 1878 рр. зроблено записи про О.Терлецького, як помічника вченого-бібліотекаря університетської бібліотеки; зазначено його адресу проживання у Відні та ін.

З Державного Архіву (Haus; Hof-und Staatsarchiv) міста Відня використано матеріали фонду інформаційного бюро Міністерства зовнішніх справ (візити та співпраця на «полі політичній») у Відні О.Терлецького з М.Драгомановим, М.Павликом, І.Франком, Я.Ковачем та ін.; документи галицьких соціалістів – справа «Барабаша і товаришів» та ін.).

Окремий джерельний блок складають матеріали преси – газети «Правда» і «Слово» за 70-і рр. XIX ст.; видання І.Франка «Народ» та «Хлібороб», журнал «Киевская старина» та ін.

У сукупності використані джерела утворюють комплексну базу, яка дозволила реалізувати поставлену мету і завдання дисертаційного дослідження.

Підрозділ 1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження. Визначення методологічних засад дослідження зумовлене специфікою задекларованої наукової проблеми, яка пов'язана із вивченням постаті О.Терлецького на тлі розвитку суспільно-політичних процесів у Галичині в останній третині XIX – на початку XX ст.

Просопографічне дослідження реалізується на основі таких методологічних принципів: об'єктивності, історизму і соціального підходу. Перший принцип орієнтує на вивчення об'єктивних закономірностей, які висвітлюють процеси політичного розвитку. Об'єктивність наукових висновків базується на доказовості наукових фактів, які визначаються історичним підходом. Соціальний чинник обумовлює аналіз та висновки, які відповідають певному етапу у розвитку суспільства, певному економічному й соціальному рівневі.

Для всебічного вивчення проблемних питань досліджуваної теми було використано широкий комплекс загальнонаукових та спеціальних методів історичного пізнання: критичного аналізу та об'єктивності; аналізу та синтезу, індукції та дедукції; системно-структурний, історико-типологічний, історико-генетичний. Окрім перелічених, у процесі дослідження застосовувалися хронологічний, проблемно-хронологічний, а також метод наукової абстракції; аналогії та історичної реконструкції.

Розділ II. «О.Терлецький громадський діяч і політик (60-і – 90-і рр. XIX ст.)» присвячений аналізу суспільно-політичної ситуації у Галичині та діяльності О.Терлецького.

У першому підрозділі «Діяльність О.Терлецького на тлі розвитку

демократичних рухів 60-х – 80-х рр. XIX ст.» висвітлюється українське питання в Австрії, яке постало в період «Весни народів» 1848р., а згодом пройшло значну еволюцію в ході перетворень державного устрою від централізму до федералізму і завершилося перетворенням Австрії за конституцією 1867 р. в дуалістичну Австро-Угорську монархію. Конституційні реформи 1860-х рр. створили можливості для демократичного розвитку національних рухів в Габсбурзькій імперії. Однак, український національно-культурний рух не був цілісним, а поєднував у собі декілька національно-політичних орієнтацій; визначальними на етапі 1860-х рр. стали русофіли і народовці: русофільське орієнтована інтелігенція активно поширювала свої погляди серед галицького селянства, а народовська течія, представлена молодим поколінням інтелігенції тяжіла до ідей самостійності та єдності розділеного між двома державами Росією і Австрією українського народу.

І, нарешті, в 1890-х рр. з'явилася радикальна течія, яка виступила проти консерватизму і провінціалізму обидвох «руських течій» і «працюючи для простого народу», здійснювала його політичне й суспільне усвідомлення в дусі модерних соціалістичних ідей, поширених у Європі. Ідейним натхненником цієї течії був М.Драгоманов, а радикалами в українському таборі Галичини стали І.Франко, М.Павлик, С.Данилович, – і, звичайно ж О.Терлецький.

О.Терлецький народився і виховувався в галицькій шляхетській родині, яка ушлавилася своїми національно-культурними традиціями. Початкову освіту здобув у Коломиї, а 1859 р. вступив до Першої вищої гімназії імені Романовського в Станіславові, яку закінчив у 1868 р. У старших класах гімназії відається суспільній роботі, приступає до створення Станіславівської громади. До організації входило 15 осіб, в їх числі О.Терлецький, М.Бучинський, В.Навроцький, А.Слюсарчук, О.Стефанович, О.Білецький та ін. О.Терлецький брав участь у написанні статуту організації і виконував функції писаря учнівської громади. У створеній структурі гімназисти обговорювали власні літературні твори, вивчали і популяризували праці Т.Шевченка та Ю.Федьковича, виступали з рефератами з історії та географії України, історії української літератури, на економічні теми.

Першим політичним дебютом О.Терлецького став його виступ на установчих зборах громади на березі річки Бистриці Надвірнянської, в якому оратор нав'язував до «народного відродження Матері-України», звертався до «голосу Батька-Кобзаря», закликав до «народної роботи» та ін.

Досвід публічних виступів та белетристичного слова громадівці здобували у «Зірці», рукописній газеті, яка виходила протягом 1865-1867 рр. Газета інформувала в основному про новини літературного життя Галичини й Наддніпрянщини, подавала повідомлення з європейського життя. Великий вплив на видання мали І.Франко та В.Навроцький. Унаслідок урядових репресій «Зірка» перестала виходити.

У період навчання О.Терлецького в гімназії у Галичині відбувається поширення творів Т.Шевченка, а тому молодь популяризувала твори Кобзаря.

Наприкінці навчання в гімназії О.Терлецький користувався авторитетом серед молоді, майже жодна громадська справа не обходилася без його участі. Він засвоїв народовську ідеологію, коли «найбільшим злом народу є панський гніт», під яким перебуває український народ в обидвох імперіях, а єдиною зброєю у боротьбі з ним є освіта, наука.

У 1868 р. після закінчення гімназії О.Терлецький вступає до Львівського університету, спочатку на юридичний, а згодом на філософський факультет. У період львівських студій працює над упорядкуванням бібліотеки та родинного архіву поміщика Володислава Федоровича, де починає працювати над темою «Реформи Йосифа II та їх вплив на соціальні та національні відносини в Галичині».

Добрі знання іноземних мов (англійської, французької, німецької та польської), наполеглива професійна підготовка сприяли О.Терлецькому отримати посаду «урядника» університетської бібліотеки у Відні. Перебуваючи у Відні він вступає до українського академічного товариства «Січ», де стає з середини 1870-х рр. його очільником, а під впливом М.Драгоманова виробив новий напрям організації, «оснований на західноєвропейському соціалізмі». Саме вплив М.Драгоманова зумовив критичне ставлення до традиційного народовства й зацікавлення тодішнім західноєвропейським соціалізмом і російським народництвом.

1874 р. М.Драгоманов та група київських інтелігентів запросили О.Терлецького, як представника галицького студентства на археологічний з'їзд у Києві, де він мав змогу познайомитися з українськими та російськими вченими, науковцями з інших країн, членами наддніпрянських громад. О.Терлецький налагодив пересилання літератури та періодичних видань для студентських бібліотек у Наддніпрянщині зі Львова та Відня.

Саме видавнича діяльність О.Терлецького привела до судового процесу 1876 року. Віденський та львівський суд започаткували

ряд дальших «нагінок» проти соціалістів – І.Франка, М.Павлика, О.Терлецького та їх однодумців.

У червні 1877р. у Львові і Відні відбулася чергова хвиля «ревізій» (обшуків – Т.Р.), яка закінчилася львівським судовим процесом. О.Терлецького та ін. звинуватили у приналежності до таємної організації з соціалістичними цілями, зв'язками із закордоном, в соціалістичній пропаганді. Його було визнано винним і засуджено за участь у таємних товариствах строком на 1 місяць. У січні 1878р. О.Терлецького було звільнено з ув'язнення і він повернувся до «Січі» у Відень.

Наступний період діяльності О.Терлецького пов'язаний з організацією та участю в роботі Русько-Української радикальної партії (1890 р.). О.Терлецький працює над підготовкою мінімальної програми (подолання економічного визиску, залучення робітників у різні форми кооперації, організація громадської допомоги зубожілим масам, безкоштовне навчання у школах та університетах) та максимальної («колективний устрій в праці і колективна власність средств продукційних»; національна автономія громад, політичні і демократичні свободи особи, совісті, слова, зібрань, преси і ін.).

Підрозділ 2.2. Видавнича діяльність О.Терлецького.

Одним з основних чинників поширення новітніх поглядів на суспільні відносини І.Франко та його однодумці вважали книговидавничу справу. Через видавничу діяльність О.Терлецький виступав пропагандистом ідей, які нуртували в Європі, вміло поєднуючи легальні та нелегальні форми книговидання, поширюючи книги в Галичині та Наддніпрянській Україні.

Ще в гімназії О.Терлецький розпочав редакторську і видавничу працю, а познайомившись 1865 р. із Юрієм Федьковичем запропонував громаді видати твори поета. У 1867 р. коштом громадівців у Коломиї проєкт був реалізований.

За домовленістю з київськими діячами і при їх матеріальній підтримці О.Терлецький видав у Відні (1875 р.) соціально - орієнтовані брошури – «метелики»: С.Подолінського «Парова машина», «Про бідність», «Правда»; Ф.Волховського «Правдиве слово хлібороба до своїх земляків» (1876 р.). Саме видання брошури Ф.Волховського привело до поліційних обшуків у друкарні Я.Ковачева та віденському помешканні О.Терлецького (було конфісковано листування із М.Драгомановим та іншими членами женецького гуртка), тоді ж у 1876 р. відбувся перший судовий процес над видавцем.

Традиції книговидання, підтримані І.Франком та М.Павликом, реалізувалися О.Терлецьким та його однодумцями через серію «Дрібна

бібліотека», періодичні видання «Громадський друг» (1877р.), а згодом двомісячник «Дзвін». До видання «Дрібної бібліотеки» були залучені окремі особи і громадські організації Львова, Києва, Відня та ін. О.Терлецький підтримував контакти із редакціями наддніпрянських видань – «Київським телеграфом», «Одеським вєстником» і ін. Видавнича діяльність О.Терлецького відображала нові суспільні зміни, які відбувалися у Галичині в кінці XIX – на початку XX ст., сприяла формуванню контактів місцевих українців із європейськими та наддніпрянськими діячами.

Розділ III «Наукова та літературно-публіцистична діяльність О.Терлецького» присвячений аналізу соціально-економічних, політичних та публіцистичних праць вченого і громадського діяча.

У першому підрозділі «Наукова діяльність Остана Терлецького» розглянуто його теоретико - економічні роботи, праці із соціальної проблематики, літературні та літературно-критичні твори.

Суспільно значимою стала стаття О.Терлецького «Галицько-руський нарід і галицько-руські народовці» (1874 р.), яка викликала жваві відгуки в громадських середовищах. Вчений різко виступив проти русофілів-москофілів, вважаючи, що цей напрям і в суспільному житті, і в літературі веде до занепадництва та реакційності.

Соціальної проблематиці присвячена робота О.Терлецького «Лихва на Буковині» (1878 р.), яка була написана як рецензія на брошуру австрійського економіста Ю. Пляттєра. У статті порушувалися питання соціально-економічного становища буковинського селянства 70-х рр. XIX ст. На відміну від окремих західних економістів, які пов'язували зuboжілий стан селянства з «лінивством» та «пияцтвом», О.Терлецький звертає увагу на соціальний стан цієї верстви – малоземелля, відсутність заробітків і освіти та ін.

Загострення соціально-економічних протиріч кінця XIX ст. знайшло свій аналіз у роботі О.Терлецького «Робітницька плата і рух робітницький в Австрії в послідніх часах» (1881р.). Автор висвітлює злиденне становище робітників Відня, Кракова, Львова, колосальні прибутки французьких біржовиків, що проникли в Австрію зі своїм капіталом; аргументує необхідність створення робітничої політичної організації.

Суспільно-політичній тематиці присвячені й інші роботи автора: «Першопричини великоруського народу» (1873), «Москофіли і народовці» (1902).

Переважає число наукових праць О.Терлецького пов'язане з літературою і літературною критикою. У 1894-1895 рр. в журналі

«Жите і слово» була видана найбільша його праця «Літературні стемління галицьких русинів від 1772 до 1872рр.», присвячена аналізу літературного процесу галицьких українців в часи перебування у складі Австрії. Праця стала новаторським явищем як за жанром, так і за методологією дослідження. Виділяється народний характер твору, автор якого розділяв погляди перших галицьких соціалістів, а засадничими для аналізу літературного процесу стали суспільні основи літератури, їх зв'язок з конкретикою історичного буття. Відзначаємо також народознавчий контекст праці. Друга частина статті була опублікована в Літературно-науковому Віснику під назвою «Галицько-руське писемництво 1848-1865рр.». Праця містить значний соціальний підтекст, а її автор із сарказмом пише про обмеженість національних устремлінь галицьких ліберальних діячів.

Зразком тогочасної літературної критики стали роботи О.Терлецького «Українське село в драмах Карпенка-Карого». Автор акцентує увагу на суспільних конфліктах представлених в драмах Карпенка-Карого, естетичних принципах, показу селянського життя з його суперечливими відносинами.

У науковій спадщині О.Терлецького відобразились суспільні, економічні та літературні процеси, які відбувалися у Галичині з кінця XVIII до початку XX століття.

Підрозділ 3.2. Публіцистична діяльність. У власній публіцистичній діяльності О.Терлецький жваво реагував на суспільно - політичні виклики, які відбувалися у Галичині в 60-х рр. XIX ст. – початку XX ст. Його публіцистика пов'язана ще з гімназійним періодом у Станіславові, а далі вона наповнилася новим змістом у роки навчання у Львівському університеті та в період його діяльності у Відні.

Визначальними у станіславівській період стають інформації О. Терлецького про «Кобзар» Т.Шевченка і його поширення серед школярів, перші оцінки творчості Кобзаря. Він вважав, що в задушливій галицькій атмосфері діяльність і вірші Т.Шевченка викликали щире захоплення в колах молоді, закликали її до дій, заставляли по-іншому дивитися на мізерні «домашні» справи. Водночас, молоді галичани почали відходити від романтичного захоплення «козакофільством», а підносилися «на висоту народного ідеалу». О.Терлецький звинувачує народівців за те, що не підтримали і не розвинули під впливом Шевченкового слова «бунтарський дух» та «громадську активність». У Відні О.Терлецький знайомив із творчістю Т.Шевченка не лише українців, а й представників чеського, хорватського, російського, польського студентства.

Публіцистична діяльність О. Терлецького від середини 70-х рр. XIX ст. була тісно пов'язана наддніпрянцями, де він виступає із статтями у газетах «Вольное слово», «Южный край», журналі «Вперед». Визначальними для нього стають соціальні і політичні теми, з'ясування історичних традицій, національних особливостей, демографічних проблем. Етапні періоди у житті Галичини О. Терлецький пов'язує з діяльністю Кирило-Мефодіївського братства, «Київської громади», журналу «Основа», творчістю українців у підросійській Україні.

Політичне майбутнє галицьких українців та їх національно-державні перспективи О. Терлецький пов'язував з Наддніпрянською Україною, де проживала більшість українського населення і «лежала будучність народу». Публіцистична діяльність автора окреслювала шлях українства до державності, на думку якого він пролягав через «просвітительство в національно-політичному житті».

Публіцистичні праці О. Терлецького відображали усі стержневі віхи галицького суспільно-політичного та інтелектуального життя.

Розділ IV «Історико-правові погляди Остапа Терлецького». Суспільно-політичні ідеали О. Терлецького сформувалися в останній третині XIX ст., коли в Австро-Угорщині пройшли децентралізаційні реформи, які повинні були гарантувати вирішення національних проблем численним народам імперії. Водночас у самому галицькому суспільстві актуальним залишалось польсько-українське протистояння, а в українському таборі діяли внутрішні конфлікти між народовцями та русофілами, а в кінці XIX ст. сформувалися національні партії.

Характеризуючи австрійську державу, О. Терлецький підкреслював її верстову суть, стверджуючи, що поміщик був як законодавцем, так і суддею, опікуном підлеглих і носієм адміністративної, політичної і виконавчої влади. Березневі події 1848 р. у Відні скинули феодальний абсолютизм, а імператор змушений був «дарувати» конституцію. Революція закріпила нові відносини у суспільстві, привела до нового стану розвитку товарно-грошових відносин, згуртувала нації імперії. Автор стверджує, що створення Австро-Угорської дуалістичної монархії поклало кінець абсолютизму в Австрії, але зупинити національно-визвольний рух в країні монархічна влада не змогла.

Державно-правові перспективи українців в Галичині О. Терлецький виводив із необхідності економічного, політичного, національного і духовного звільнення народу. При цьому він зазначав, що головну роль у суспільному процесі відіграє народ, а його рух по шляху історичного розвитку є закономірним для суспільства.

Теоретичні положення про сутність держави і права О. Терлецький

реалізував на практиці, захистивши докторську дисертацію та працюючи адвокатом.

Вивчення діяльності О.Терлецького дозволяє зробити наступні **висновки:**

- світогляд О.Терлецького почав формуватися в умовах значних політичних змін, які відбувалися в Австрії (Австро-Угорщині) у кінці 50-х – 60-х рр. XIX ст., а український національно-визвольний рух поєднував у собі декілька національно-політичних орієнтацій;

- вплив на формування поглядів О.Терлецького мало родинне середовище, навчання у Станіславській гімназії; суспільною роботою почав займатися у старших класах гімназії, створивши громаду; досвід публічних виступів здобув у громаді та «Зірці» (газета, що видавалася у 1865 – 1867 рр.); громадську діяльність продовжував у Львівському університеті;

- в 1870-х рр. відбувається перехід О.Терлецького на радикальні позиції: виступає проти консерватизму і провінціалізму русофілів і народовців, а його ідейним натхненником стає М.Драгоманов, а також І.Франко, М.Павлик і ін.;

- в громадській роботі пропагує національну історію і літературу, твори Т.Шевченка, Ю.Федьковича; у своїх виступах нав'язував до «народного відродження Матері-України», «народної роботи»;

- перебуваючи у Відні працює в бібліотеці університету та стає очільником українського академічного товариства «Січ»; пориває із застарілим галицьким народовством і остаточно переходить на позиції західноєвропейського соціалізму;

- за приналежність до таємної організації із соціалістичними цілями був двічі ув'язнений у Відні та Львові у 1877-1878 рр.;

- політична діяльність О.Терлецького 1890-х рр. пов'язана з Русько-Українською радикальною партією, в якій він долучався до створення мінімальної та максимальної партійної програми; квінтесенцією його політичних вимог стали «колективний устрій в праці і колективна власність средств продуктивних»;

- видавнича діяльність була пов'язана із соціально - орієнтованими брошурами – «метеликами» (твори С.Подолинського, Ф.Волховського та ін.); літературними працями Ю.Федьковича; виданням серії «Дрібна бібліотека»; підтримував контакти з редакціями наддніпрянських видань, що сприяло формуванню контактів галицьких українців з Наддніпрянщиною;

- у науковій роботі вченого виділяємо праці теоретико-економічного плану, соціальної проблематики, літературні та

літературно-критичні твори. Суспільно значимими стали публікації «Галицько-руський нарід і галицько-руські народовці»; «Лихва на Буковині», «Робітницька плата і рух робітницький в Австрії в останніх часах», «Москвофіли і народовці»; аналіз літературного процесу галицьких українців в часи перебування у складі Австрії здійснено в роботі: «Літературні стремління галицьких русинів від 1772 до 1872 рр.», а засадничими для автора стали суспільні основи літературного процесу; в літературно-критичній роботі «Українське село в драмах Карпенка-Карого» автор концентрується на суспільних конфліктах в українському селі, суперечливих відносинах селянського життя;

- у публіцистиці О.Терлецького відображено головні суспільно-політичні виклики, які відбувалися у Галичині в 60-х рр. XIX ст. - на початку XX ст.; вагоме місце займало поширення творів Т.Шевченка у Галичині, а також у середовищі віденського студентства; від середини 70-х рр. XIX ст. публіцистика О.Терлецького була тісно пов'язана із наддніпрянськими національно-культурними рухами; визначальними в його публіцистиці стали соціальні і політичні теми, національно-культурні процеси, етно-демографічні проблеми;

- суспільно-політичні ідеали О.Терлецького формувалися протягом усієї останньої третини XIX ст. і трансформувалися від поміркованого русофільства, а далі народовства, до участі у соціалістичному русі; його політичні візії 90-х рр. XIX ст. базувалися на ґрунті радикалізму і були пов'язані із практичною роботою в РУРП;

- державно-правові перспективи українців в Галичині О.Терлецький виводив із необхідності економічного, політичного, національного і духовного звільнення народу;

- теоретико-історичні засади правничої науки О.Терлецький реалізував на практиці, працюючи адвокатом.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях:

1. Романів Т. Історико-правові погляди О.Терлецького // Шляхами історії. Науковий збірник історичного факультету ЛНУ ім. І.Франка. – Львів: Піраміда, 2004. – С. 225-232.

2. Романів Т. О.Терлецький – представник галицького народовства 70-х – 90-х років XIX ст. (у пошуках політичного ідеалу) // Проблеми гуманітарних наук. Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного ун-ту ім. Івана-Франка. – Дрогобич: Вимір, 2005. – Вип. 16. Історія. – С. 14-23.

3. Романів Т. О.Терлецький у суспільно-політичному житті

Галичини 70-х років XIX ст. // Проблеми гуманітарних наук. Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного ун-ту ім. Івана Франка. – Дрогобич: Вимір, 2006. – Вип. 18. Історія. – С. 64-73.

4. Романів Т. Остап Терлецький (штрихи до портрету інтелігента) // Інтелігенція і влада. Громадсько-політичний науковий збірник. – Вип. 19. – 2010. – Серія: Історія. – Одеса: Астропринт, 2010. – С. 30-42.

5. Романів Т. Джерела про життєвий шлях, наукову і громадсько-політичну діяльність Остапа Терлецького. // Інтелігенція і влада. Громадсько-політичний науковий збірник. – Серія: Історія. – Вип. 30. 2014. – Одеса: Астропринт. – С. 289-300.

6. Романів Т. Віденська «візія» Остапа Терлецького. // Мандрівець. – 2009. - № 2. – С. 33-37.

7. Sources of Ostap Terletsyki's social political activity of Vienas period // The Third International Conference of History and Political Sciences 23th August, 2014 / «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, Vienna, Austria. – Vienna, 2014, P. 17-24.

8. Романів Т. Остап Терлецький в науковій рецепції І.Франка. // Гілея: науковий вісник. - К.: «Видавництво «Гілея», 2021. – Вип.163 (№6 - 7). Історичні науки. – С. 59 - 64

Публікації, які додатково відображають результати дослідження:

9. Романів Т. Іван Франко та Остап Терлецький у суспільно-політичному русі Галичини останньої третини XIX ст. // Міжнародний науковий конгрес «Іван Франко: дух, наука, думка, воля» (до 150-річчя від народження) – Львів, 2006. – С. 9 -10

10. Романів Т. Послідовник пророка (Остап Терлецький) // Двадцять перша наукова сесія Наукового товариства ім. Шевченка. – Івано-Франківськ, 4-20 березня, 2010. - С. 3 – 4.

11. Романів Т. Борець за ідею поступу // Програма VI Всеукраїнської наукової конференції «Інтелігенція і влада», 20-23 травня 2015.; Одеса. – Астропринт, 2014. – С. 12.

12. Романів Т. О.Терлецький – представник інтелігентського проводу Галичини останньої третини XIX ст. // Інтелігенція і влада. Матеріали п'ятої всеукраїнської наукової конференції 24-25 грудня 2009р.; м.Одеса. – Ч. 3. – Одеса: Астропринт, 2009. – С. 147-157.

13. Романів Т. Борець за ідею поступу. // Інтелігенція і влада. Матеріали шостої Всеукраїнської наукової конференції 20-23 травня 2014р.; м.Одеса. – Астропринт, 2014. – С. 212-218.

АНОТАЦІЯ

Романів Т. Б. Остап Терлецький у суспільно-політичному житті Галичини останньої третини ХІХ століття. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 07.00.01 – історія України. Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2021.

У дисертації, на основі вивчення опублікованих та архівних матеріалів (в тому числі зарубіжних), періодичної преси, спогадів, вітчизняної та зарубіжної історіографії висвітлено громадсько-політичну, видавничу, наукову та науково-публіцистичну і правничу діяльність Остапа Терлецького.

Розглянуто процес формування світогляду О.Терлецького, який проходив у родинному середовищі, Станіславській гімназії, Львівському та Віденському університетах. Висвітлено його суспільно – політичну діяльність у молодіжних громадських організаціях Галичини, віденському товаристві «Січ», а також соціалістичних гуртках Відня і Львова. Показано діяльність О.Терлецького в Русько-Українській радикальній партії та вплив на нього М.Драгоманова, І.Франка, М.Павлика та ін. Висвітлено видавничу діяльність О.Терлецького та його зв'язки з наддніпрянцями.

Проаналізовано наукові твори О.Терлецького теоретико-економічного змісту, соціальної проблематики, літературні та літературно-критичні праці. Окремо розглянуто публіцистику; здійснено аналіз його теоретико – правових творів та показано адвокатську діяльність.

Ключові слова: О.Терлецький, товариство «Січ», Львівський та Віденський університети, наукова та науково-публіцистична праця, видавнича діяльність, право.

АННОТАЦИЯ

Романов Тамара Богдановна. Остап Терлецкий в общественно-политической жизни Галичины последней трети XIX века. Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук (доктора философии) по специальности 07.00.01 – история Украины. Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, 2021.

В диссертации, на основании изучения опубликованных и

архивных материалов (в том числе зарубежных), периодической печати, воспоминаний, отечественной и зарубежной историографии освещено общественно-политическую, издательскую, научную и научно-публицистическую, правоведческую деятельность Остапа Терлецкого.

Рассмотрен процесс формирования мировоззрения О.Терлецкого в семейной среде, Станиславской гимназии, Львовском и Венском университетах. Освещено его общественно-политическую деятельность в молодежных громадских организациях Галичины, венском обществе «Сич», социалистических кружках Вены и Львова. Показано деятельность О.Терлецкого в Русько-Украинской радикальной партии и влияние на него М.Драгоманова, И.Франко, М.Павлика и др. Освещено издательскую деятельность О.Терлецкого и его связи с надднепрянцами.

Проанализированы научные труды О.Терлецкого теоретико-экономического уровня, социальной проблематики, литературные и литературно-критические работы. Отдельно рассмотрено публицистику; осуществлен анализ его теоретико-правоведческих работ и показано адвокатскую деятельность.

Ключевые слова: О.Терлецкий, общество «Сич», Львовский и Венский университеты, научные и научно-публицистические работы, издательская деятельность, право.

Summary

Romaniv T.B. OstapTerletsyy in public and political life of Halychyna in the last third of the 19th century. Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for earning academic degree of candidate of historical sciences (doctor of philosophy) majoring in 07.00.01- History of Ukraine. Lviv National University named after Ivan Franko, Lviv, 2021.

In the thesis, following on from the published and archive materials (including – foreign – National Archive in Vienna, Vienna University Archive), periodicals, memories, native and foreign historiography there highlighted political, scientific, scientific-promotional and publishing activity of Ostap Terletsyy.

The thesis covers the whole process of O.Terletsyy's world view developing that took place in a family circle, Stanislav Gymnasia, Lviv and Vienna Universities. There shown that public and political life of O.Terletsyy started as early as during the gymnasia period, when he took

place in organizing a local community – youth structure which was engaged in enlightenment activity. Later he joined the publishing of a newspaper «Zirka» and participated in the first political meetings. He continued the social activity in Lviv university, where he studied in the Department of Law and Philosophy. The next stage of his political work was Vienna Youth Society «Sich». The young politician evolves from the «commons» and enters into socialist clubs in Vienna and Lviv, that caused legal prosecution, arrest and detention in 1887-1888. The thesis shows moving of O.Terletsyy in the 1890s to Ruthenian-Ukrainian Radical party and influence upon him of M.Dragomanov, I.Franko, M.Pavlyk, etc.

Publishing activity of O.Terletsyy is described in the thesis separately. In the course of this activity he established bonds with progressive national activists of Naddnieper Ukraine.

There were analyzed scientific works of O.Terletsyy, which were dedicated to theoretical-economical and social problems. Also there was noted that the main research problem of the scientist became literature and literary criticism. Especial part in the research was committed to promotional writing and its public context.

The thesis includes analysis of theoretical and legal views of O.Terletsyy and demonstrates his activity as a legal expert and a lawyer.

Keywords: O.Terletsyy, society “Sich”, Vienna university, scientific and scientific-promotional work, publishing activity, law.

Підписано до друку 26.08. 2021 р. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 0,9. Тираж 100 пр. Зам. №33
Тираж здійснено у видавництві Івано-Франківського
національного медичного університету.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції.
ДК №2361 від 05.12.2005 р.
76018, м. Івано-Франківськ, вул. Галицька, 2